

ἡλικίας, μετὰ ἐννέα εἰς δέκα ἔτη ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Fauriel δημοσιευθεῖσαν μετὰ τὸν θάνατόν του καὶ πραγματευομένην τὸ ζήτημα «περὶ τῶν πρώτων αἰτίων». «Αἱ νέαι καὶ ἐμβριθεῖς μελέται εἰς ἃς ἐπεδόθη, ἔγραψεν ὁ Καβανῆς, μὲ πείθουσιν ὅτι δὲν δυναμέθα νὰ συνταυτίσωμεν τὰ φαινόμενα τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ μετὰ τῶν διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν φαινομένων· ἡ ἐνοικοῦσα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀρχή, ἡ διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀντιλαμβανομένη καὶ κατὰ τὴν σκέψιν συλλειτουργοῦσα μετὰ τοῦ ἐγκεφάλου πρέπει νὰ ᾖ ἀναγκαίως αὔλος καὶ πνευματικὴ· αὕτη εἶνε τὸ αἷτιον, ἡ δὲ ἐγκεφαλικὴ ὕλη τὸ ὄργανον.» Τὰς νέας ταύτας καὶ ὅλως τῶν προηγουμένων ἀντιθέτους πεποιθήσεις του ὑποστηρίζει δι' ἐπιχειρημάτων φυσιολογικῶν καὶ πειραματικῶν, καταλήγει δὲ εἰς τὸ ἐπόμενον συμπέρασμα· «ἡ αὔλος καὶ πνευματικὴ ἀρχὴ ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνοικοῦσα προϋποτίθῃσιν ἀναγκαίως ἐν πρώτον πνευματικὸν αἷτιον ὅπερ δὲν ἤξεύρω πῶς νὰ καλέσω, Βέδαν ἢ Δία ἢ Ἰεχωβά, ἀλλ' ὅ,τι εἰς τὴν διανοίαν μου ἤδη ἐπιβάλλεται, εἶνε ὅτι ἡ πρώτη αὕτη αἰτία πρέπει νὰ ὑπάρχη».

Ἐν τῷ 17^ῳ τόμῳ τοῦ ἰατρικοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος «Archives générales de médecine» ἐδημοσιεύθη ἡ ἐπομένη ἀνάκλησις τῶν ὑπὸ τοῦ φυσιολόγου Georges πρεσβευομένων ὕλιστικῶν δοξασιῶν. «Ἐν τῷ ὑπ' ἐμοῦ δημοσιευθέντι συγγράμματι κατὰ τὸ ἔτος 1821 περὶ «τοῦ νευρικοῦ συστήματος», ὡς καὶ ἐν τῷ πρὸ αὐτοῦ ἐκπονηθέντι περὶ «παραφροσύνης», ἐκηρύχθη ὁ παδὸς τῶν θεωριῶν τοῦ Ἰλισμοῦ. Νέαι μελέται ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ τῶν φαινομένων τῆς ὑπνοβασίας δὲν μοὶ ἐπιτρέπουσι πλέον νὰ ἐγείρω ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἐν ἡμῖν καὶ ἐκτὸς ἡμῶν ὑπάρξεως δυνάμεων ὅλως νοητῶν καὶ πνευματικῶν· ἡ τελευταία αὕτη πεποιθήσις μου ἐρείδεται ἐπὶ ἀδιαφιλονεικῆτων σπουδαίων γεγονότων. Ἡμῶν ἀρὰ γε ἐνδομύχως

πεπεισμένος περί τῆς ὀρθότητος τῶν ἔσων ἐδημοσίευσεν κατὰ τὸ 1821; Φρονῶ τοῦλάχιστον ὅτι τότε ἤμην πεπεισμένος· καλῶς ὁμως ἐνθυμούμαι ὅτι καὶ κατὰ τὰς προηγουμένας πεποιθήσεις μου ἐπηγείροντο ἐν ἐμοὶ δισταγμοί, οὓς ἅπαντας διεσκέδαζον διὰ τῆς ἀρχῆς καθ' ἣν οὐδὲν ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς ὕλης. Συνέτεινεν ἴσως εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἀσεβῶν δοξασιῶν μου ἡ ματαιότης τῆς ἐπιδείξεως; Δὲν ἐξετάζω τοῦτο· ἀλλ' ἡ παρούσα δῆλωσις δοῦναι ἀνακαλῶ τὰς προηγουμένας δοξασίας μου θὰ ἴδῃ τὸ φῶς, ὅταν δὲν θὰ ἐπιτραπῇ εἰς οὐδένα νὰ ἐγείρῃ ἀμφιβολίαν τινὰ περὶ τῆς εἰλικρινείας μεθ' ἧς παραδίδεται ἐπὶ τοῦ χάρτου. Ἐὰν ἐγὼ δὲν κρίνω κατάλληλον νὰ δημοσιεύσω, παρακαλῶ τοὺς ἐκτελεστάς τῆς διαθήκης μου νὰ δώσωσιν εἰς τὴν ἀνάκλησιν ταύτην πᾶσαν δυνατὴν δημοσιότητα. (1^η Μαρτίου 1826)»

Ὁ Σιρ Humphrey Davy, πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Λονδίνου, ὁ διὰ τὰς ἐπιστημονικὰς ἀνακαλύψεις του θεωρούμενος ὡς ὁ Humboldt τῆς Ἀγγλίας, νέος ἔτι ὢν, ὑπῆρξεν εἰς τῶν φανατικωτέρων ὕλιστῶν. «Ἡ σκέψις, ἔγραφε, καὶ πᾶσα τῆς διανοίας ἐνέργεια εἶνε ἀπλᾶί λειτουργίαι καὶ ιδιότητες τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης.» Πρὶν ἢ συμπληρώσῃ τὸ πεντηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὁ Davy ἀπεκήρυξε πᾶσας τὰς διὰ τῶν πονημάτων του δημοσιευθείσας ὕλιστικὰς θεωρίας· «εἰργάσθην, ἔγραφεν, ἐπὶ μακρὸν, εἰργάσθην ὅπως συνταυτίσω τὸ σῶμα μετὰ τῆς νοήσεως καὶ τοῦ αἰσθήματος· τὰ νεῦρα βεβαίως καὶ ὁ ἐγκέφαλος παρεμβαίνουνσι καὶ συμπράττουσιν, ἀλλ' ἐν τίνι σχέσει καὶ ἐν τίνι μέτρῳ; ἰδοὺ τί μοὶ εἶνε ἀδύνατον νὰ γνωρίσω. Ὅμως περὶ τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνοικούσης πνευματικῆς καὶ ἀθανάτου ἀρχῆς ἤδη εἰμὶ πεπεισμένος ἄνευ δισταγμοῦ καὶ ἀμφιβολίας». Οὐδὲ ὁ Davy περιωρίσθη εἰς τὴν ἀπλῆν ταύτην ἀποκήρυξιν τῶν τῆς νεότητος πεποιθήσεων, ἀλλ' ἐγκαταλείψας τὰ συνήθη ἐπιστημονικὰ ἔργα του καὶ ἀποδημήσας, ὅπως ἐν

άνεσει επιδοθῆ εἰς τὴν ἐκπόνησιν πονήματος ἐπιστημονικῶς ἀναλύοντος τὰ θρησκευτικὰ φαινόμενα, ἐδημοσίευσε τὸ περισπούδαστον αὐτοῦ σύγγραμμα, «Αἱ τελευταῖαι ἡμέραι ἑνὸς φιλοσόφου», δι' οὗ ἀνεξαρτήτως πάσης μεταφυσικῆς θεωρίας ἀνεσκεύασε τὰς ὑλιστικὰς θεωρίας. Ὁ μέγας φυσιοδίφης κατέλυσε τὸν βίον ἐν Γενεύῃ ὅπου καὶ ἐτάφη, ἐπὶ δὲ τοῦ μνημείου του, τῇ βουλήσει αὐτοῦ, ἐγεγράφη ἡ λέξις «Ἐλπίζω», ἐν ἣ συγκεφαλαιοῦνται καὶ εὐχλωτῶς ἐκδηλοῦνται αἱ τελευταῖαι αὐτοῦ πεποιθήσεις.

Ὁ Ἑβραϊκὸς Φερδινάνδος Παπυλιὸν, εἰς τῶν ἐγκριτοτέρων τῆς Γαλλίας φυσιοδιδρῶν, ἐπεδόθη εἰς τὰς μελέτας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καθόσον αὐταὶ σχετίζονται πρὸς τὴν ἀνθρωπολογίαν.

«Ἡ ἀδιάλειπτος μελέτη τῶν ἀμεταβλήτων καὶ σταθερῶν τῆς φύσεως φαινομένων, ἔγραφεν ὁ Παπυλιὸν, προπαρασκεύασε καὶ τὸ ψυχρὸν καὶ τὸ ἀκαμπτον τῆς διανοίας μου· ἡ ἀνάγνωσις δὲ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Διδερῶ καὶ Λαμετρῆ ἐνισχύσασα τὰς ὑλιστικὰς δοξασίας μου διήγειρεν ἐν ἐμοὶ ἀληθὲς μῖσος κατὰ πάσης μεταφυσικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἰδέας». Ὅπως μελετήσῃ διὰ τῆς πειραματικῆς μεθόδου τ' ἀνθρωπολογικὰ φαινόμενα, ἐπωφεληθῆ δὲ καὶ πάσης ἐπιστημονικῆς προόδου πρὸς διεξήγησιν τῶν πνευματικῶν γεγονότων διὰ τῶν ὀργανικῶν καὶ μηχανικῶν τῆς φύσεως νόμων, διῆλθε πολλὰ ἔτη τοῦ βίου ἐν τοῖς χημείοις τοῦ Wurtz καὶ Robin· ἀλλ' αἱ πειραματικαὶ αὐταὶ μελέται ἀντιπρὸς ἐδραϊώσωσι τὰς στερεὰς αὐτοῦ ὑλιστικὰς πεποιθήσεις, μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐξησθένησαν καὶ ἐπὶ τέλους διέσεισαν καὶ ὅλως ἐξήλειψαν αὐτάς, ὁδηγήσασα αὐτὸν εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦ φυσικῶς ἀδυνάτου τῆς ἐξηγήσεως τῶν νοητικῶν καὶ ἠθικῶν φαινομένων διὰ τῶν λειτουργιῶν τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ. «Ἐν μέσῳ τῶν σπουδαίων τούτων πειραματικῶν ἐπὶ τῆς ὕλης μελετῶν μου, ἔγραφεν ὁ Παπυλιὸν κατὰ τὸ 1874, ἔλυσα τὰ ὑψίστα περὶ ψυχῆς προβλήματα, καὶ πεισθεὶς περὶ τοῦ ψεύδους

τῆς κτηνώδους ἀρνήσεως ἐγκατέλιπον τὸν Ἰλιτισμὸν τὸν ἐκάστοτε παρακολουθοῦντα τὰς πρώτας καὶ νεκρῆς μελέτας· κατεῖδον δὲ τὴν ἀλήθειαν τῶν θρησκευτικῶν καὶ μεταφυσικῶν ἀρχῶν.»

Ὁ ἐν Γερμανίᾳ Czolbe συνέτεινεν εἴπερ τις καὶ ἄλλος πρὸς διάδοσιν τῶν τῆς Ἰλοδοξίας ἀρχῶν, ἐπιληφθεὶς δὲ ἰδίως τοῦ περὶ κῦτσοσυνειδησίας ζητήματος, ἐπρέσβευεν ὅτι «τὰ φαινόμενα τῆς συνειδήσεως εἶνε ἀπαύγασμα τῶν κινήσεων τοῦ ἐγκεφάλου ἐπ' αὐτῶν ἐπανακαμπτουσῶν». Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἀποκηρύξας τὰς ἀρχὰς ταύτας ἐν μεταγενεστέρῳ συγγράμματι ἔγραψεν· «ἐξῆλθον τῆς ἀπάτης ὅτι αἰσθήσεις καὶ αἰσθήματα ἐκ τῆς ὕλης πηγάζουσι».

Τὰ γεγονότα ταῦτα μᾶς ἄγουσιν εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦ αὐθυπάρκτου τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων, πηγάζουσιν ἐξ ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐμβριθῶν μελετῶν ἀνεξαρτήτως τῶν παραδόσεων καὶ παντὸς θετικοῦ θρησκευάματος. Κατὰ τὴν πρώτην τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν μὀρφωσιν δὲν ὑπῆρχον βεβαίως οὔτε παραδόσεις οὔτε θετικὸν θρησκεῦμα, οὔδὲ αἱ μεταγενέστεραι παραδόσεις ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς διανοίας τῶν ἀποβαλόντων αὐτάς καὶ μὴ ἀποδεχθέντων τὸ θεῖον αὐτῶν κῦρος, οὔδ' ἐπενήργησαν ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τῶν πολεμικῶν παντὸς θετικοῦ θρησκευάματος, οὔδὲ ἐπιρροήν τινα ἐνήσκησαν ἐπὶ τῶν ὑπολογισμῶν καὶ τῶν πειραματικῶν τῶν ὕλιστῶν σχέσεων, τῶν ἀποκηρυξάντων τὰς ἰδίας ἀρχὰς καὶ ἀποδεξαμένων τὰς ὑπὸ τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ἐπιλύσεις τῶν κοσμολογικῶν καὶ ἀνθρωπολογικῶν φαινομένων. Βεβαίως αἱ παραδόσεις καὶ τὰ θρησκεῦματα σπουδαίως συμβάλλουσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διαμὀρφωσιν τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων· ἡ θρησκευτικὴ συνειδήσις τοῦ ἀγρίου εἶνε πάντῃ διάφορος τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως τοῦ Μωαμεθανοῦ ἢ τοῦ Ἰσραηλίτου, καὶ τούτων πάλιν αἱ πεποιθήσεις πάντῃ διάφοροι τῶν πεποιθήσεων τοῦ

πρεσβεύοντος τὸν Χριστιανισμόν, ἀλλὰ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, σύμφυτον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἐξ οὗ ἀπορρέουσιν αἱ πρῶται θρησκευτικαὶ συναισθήσεις, καθιστὸν δὲ τὸν ἄνθρωπον δεκτικὸν θρησκευτικῆς ἀναπτύξεως καὶ διαμορφώσεως, δὲν ἤρτηται οὔτε ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς ἐκπαιδεύσεως, οὔτε ἀπὸ τῶν θρησκευτικῶν ὀργμάτων. Ἐξ ὃ ἀνθρώπος εἶνε ὄν διανοητικὸν πεποικισμένον δι' ἠθικῶν, αἰσθηματικῶν καὶ κοινωνικῶν δυνάμεων, οὕτω εἶνε σύμφυτον αὐτῷ καὶ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα. Ἡ ἐπιστήμη ἀναπτύσσει καὶ διαμορφοῖ τὴν διάνοιαν, ἀλλ' αὕτη νοεῖ καὶ σκεπτεται πρὸ πάσης ἐπιστήμης· αἱ ὠραῖαι τέχναι συμβάλλουσιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ αἰσθήματος τοῦ καλοῦ, ὡς αἱ ἠθικαὶ καὶ πολιτειακαὶ ἐπιστήμαι εἰς τὰ λοιπὰ αἰσθήματα, ἀλλὰ ταῦτα προϋπάρχουσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πρὸ πάσης τέχνης καὶ ἐπιστήμης.

Οὕτως ἡ ἐπίλυσις τῶν ὑψίστων προβλημάτων διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὑλιστικῶν ἀρχῶν οὐδόλως μεταβάλλεται οὐδ' ἀλλοιοῦται ἐκ τοῦ γεγονότος τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων διὰ τοὺς ἐπομένους λόγους· πρῶτον μὲν, διότι τὸ ζήτημα καὶ μετὰ τὴν μόρφωσιν τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων μένει ἀμετάβλητον, ἐκζητούμενου ἐὰν εἰς ταύτας ἐνυπάρχει ἡ ἀλήθεια ἢ εἰς τὰς ἐκκρίσεις τῶν σπανίων τῶν ὑλιστῶν ἐγκεφάλων. Ἐἶτα δὲ, διότι αἱ πρῶται προκύψασαι θρησκευτικαὶ ἰδέαι καὶ πεποιθήσεις ἀναγκάως παρήχθησαν πρὸ πάσης θρησκευτικῆς παραδόσεως. Καὶ τελευταῖον, διότι μυριάδες ἐπὶ μυριάδων ἐγκεφάλων, καὶ δὴ ἐπιστημόνων καὶ ἄλλοτε ὑλιστῶν, ἀποβαλόντες πᾶν θετικὸν θρησκευμα καὶ πᾶσαν παράδοσιν, παράγουσιν ἰδέας καὶ πεποιθήσεις θρησκευτικὰς, ἀνεξαρτήτους πάσης ἐπιδράσεως τῶν παραδόσεων καὶ τῶν θετικῶν θρησκευμάτων.

Ἄλλ' εἶνε ἤδη καιρὸς νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς συνδιαλεγόμενους καὶ νὰ ἐκθέσωμεν τὰ συμπεράσματα τῶν μελετῶν μας.

Ἐλάβομεν ὡς γνώμονα καὶ ὁδηγόν τῆς ἡμετέρας κρίσεως τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν· ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῆς δοξασίας καθ' ἣν αἱ ἰδέαι καὶ αἱ πεποιθήσεις καὶ πάντα τὰ νοήματα ἤρτηνται ἀπὸ τῶν ἀμέσων τοῦ ἐγκεφάλου λειτουργιῶν, ἐσηρμόσαμεν τοὺς νόμους καὶ τὴν λογικὴν τῆς μηχανικῆς κινήσεως καὶ τῶν σωματικῶν ὀργανισμῶν. Εὐρεθέντες δὲ κατὰ τὴν πορείαν μας ἔναντι σπουδαίου, διαρκοῦς καὶ ἀκαταβλήτου γεγονότος, τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων τῆς ἀνθρωπότητος, ἤχθημεν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς ἐντελεστέρας ὀργανώσεως τῶν κρανίων εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ τῶν σπανίων τῶν ὑλοδοξούντων ἐγκεφάλων ἐκκρίσεις εἰσὶ πλημμελεῖς καὶ παθολογικαί, αἱ δὲ τῶν πολλῶν καὶ τῶν τελειότερων εὐρυθμοὶ καὶ φυσιολογικαί. Πρὸς ἐξέλεγχιν τῆς ὀρθότητος τοῦ ἡμετέρου συμπεράσματος ἐσηρμόσαμεν καὶ τὴν ἀρχὴν, καθ' ἣν ἡ φύσις μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθείας, ἀνελύσαμεν καὶ τὰς ἐκ τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων ἀντιτεινομένας ἀντιρρήσεις, ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα ἡμῶν οὐδόλως ἐσαλεύθη, νέα μάλιστα προέκυψαν ἐκ τῆς ἀναλύσεως ταύτης ἐπιχειρήματα καταδεικνύοντα τὴν ὀρθότητα αὐτοῦ ἀπέναντι τῆς ὑλιστικῆς θεωρίας.

Ἄλλ' ἐνταῦθα ὁ ἡμέτερος ὑλιστῆς διαμαρτύρεται καὶ κατὰ τῆς ἐφαρμοσθείσης λογικῆς καὶ κατὰ τῆς πορείας ἣν διηγύσαμεν καὶ κατὰ τοῦ συμπεράσματος εἰς ὃ κατελήξαμεν.

«Ἐγὼ, ἐπιφωνεῖ, δὲν δύναμαι νὰ ὑποτάξω τὰς πεποιθήσεις μου οὔτε εἰς ἀριθμητικούς ὑπολογισμούς οὔτε εἰς μηχανικὰς καταμετρήσεις οὔτε εἰς τὰς τῶν ἄλλων γνώμας καὶ ἰδέας, καὶ ἂν ταύτας συμμερίζεται ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος. Εἰμὶ ἐλεύθερος καὶ κατὰ τὰ συναισθήματα καὶ κατὰ τὰς σκέψεις καὶ κατὰ τὰ διανοήματά μου, οὐδὲ ἀποδέχομαι τὴν ἀλήθειαν ἄλλων ἰδεῶν πλην τῶν ἱκανοποιουσῶν τὴν ἐμὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἐμὴν διάνοιαν. Τὸ προφανές καὶ αὐταπόδεικτον δι' ἐμέ εἶνε ὅτι

τῆς βουλήσεως εἶνε ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος πάσης ὑλιστικῆς θεωρίας, ἡ δὲ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας κατὰ τε τὴν σκέψιν, τὴν συναίσθησιν καὶ τὴν βούλησιν ἀγείρει ἡμᾶς εὐθὺ εἰς τὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπαρξίν ἀρχῆς ἀνεξαρτήτου τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ, μὴ δεσποζομένης ὑπὸ τῶν ἀναγκαιῶν καὶ ἀμεταβλήτων τῆς φύσεως νόμων. Ἀλλὰ τότε οὐκ εἴσθε πλέον ὑλισταὶ ἢ κατ' ὄνομα, διὰ δὲ τῶν περὶ ἐλευθερίας λόγων καὶ φρονημάτων σας σαλεύετε ἐκ βάθρων τὸ ὑλιστικὸν οἰκοδόμημα τὸ μὴ ἀποδεχόμενον δυνάμεις καὶ ἀρχὰς ἐνεργούσας ἐκτὸς τῶν μηχανικῶν νόμων.

Ἀλλ' ἐὰν ὁ Ὑλισμὸς δὲν δύναται νὰ ὑποστῇ οὐδὲ τὸν ἑλεγχον τῶν ἰδίων ἀρχῶν, αἱ ἠθικαὶ διδασκαλίαι καὶ τὰ πρακτικὰ αὐτοῦ συμπεράσματα εἶνε ἄρα γε τοιαῦτα ὥστε, ἐκθαμβούμενοι ἐξ αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς αὐστηρότητος τῶν λογικῶν ὑπολογισμῶν καὶ σκέψεων ἀπομακρυνόμενοι, ν' ἀποκλίνωμεν πρὸς τὴν παραδοχὴν αὐτῶν; Τίς δύναται νὰ ἦ ἐπὶ τῆς τελειοποιήσεως τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνικῆς προόδου ἢ τῶν πνευματικῶν καὶ θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ἐπίδρασις, τίς δὲ ἢ τῶν τῆς ἀρνίσεως ὑλιστικῶν θεωριῶν;

Μὴ ἀπαντήσης ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος τούτου, ἀναγνώστα, οὐδ' ἐγώ. Τὸ περισπούδαστον τοῦτο ἀντικείμενον θὰ μελετήσωμεν ἐπὶ μακρὸν καὶ ἐπισταμένως, κατὰ δὲ τὴν μελέτην ταύτην λαβόντες ὡς ὁδηγούς τῶν σκέψεών μας τὰς ὑλιστικὰς δοξασίας, ἅς ἐκζητήσωμεν τὴν ἀπάντησιν παρὰ τῶν ἀντιφρονούντων, ὧν οἱ ἐγκέφαλοι εἰσὶν ἀπεγλαγγμένοι πάσης ἐκ τοῦ θετικοῦ θρησκευματος καὶ τῶν παραδόσεων ἐπίδρασεως.

Ὁ Διδερῶ, διακρινόμενος μεταξὺ τῶν ὁμοφρόνων του διὰ τὸ βίαιον τῶν προσβολῶν του κατὰ πάσης θρησκευτικῆς ἰδέας, συνεβούλευεν ἡμέραν τινα τὸν υἱὸν του ἐπὶ παρουσίᾳ ἐνός τῶν ἰδίων μαθητῶν· «τέκνον μου, τῷ ἔλεγε, καλὰ εἶνε αἱ ὑπαγορεύσεις τοῦ νοός, ἀλλὰ τὸ καλλίτερον προσκεφάλαιον ἐφ' οὗ δύναται ἡ

άνθρωπος νά επαναπαυθῆ εἶνε ἡ θρησκεία». Τοῦ παρευρισκομένου μαθητοῦ παρατηρήσαντες ὅτι ἡ σύμβουλή ἀντίκειται εἰς τὰς ὀλισθητικὰς θεωρίας, « φίλε μου, τῷ εἶπεν ὁ διδάσκαλος, εἰμι ὀλισθητὴς ἐπὶ ἕξ μόνον μῆνας κατ' ἔτος ». Καὶ πολλάς ἄλλας παρεῖχεν ὁ Διδερώ ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ ἀποδείξεις, μαρτυρούσας ἀντιθέτους τῶν ὑπ' αὐτοῦ δημοσίᾳ ἐπαγγελιομένων πεποιθήσεων. Περιπατῶν ἡμέραν τινὰ εἰς τὴν ἐξοχὴν μετὰ τοῦ φίλου του Grimm ἔλαβεν εἰς χεῖρας στάχυν σίτου καὶ ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἠτέλιζεν ἐπ' αὐτοῦ εὐλαβῶς τοὺς ὀφθαλμούς. Τί παρατηρεῖς; ἠρώτησεν αὐτόν ὁ Grimm. — Δὲν παρατηρῶ, ἀλλ' ἀκούω. — Τίς σοὶ ὁμιλεῖ; — Ὁ Θεός, ἀπεκρίθη ὁ Διδερώ. — Καὶ λοιπόν; — Ἡ καρδία ἀκούει καὶ συναισθάνεται, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα εἶνε περιορισμένον. ¹⁾

Ὁ δημοσιεύσας ἐν Ἀθήναις τὴν περὶ « Ἀυτοματισμοῦ » πραγματείαν εἰς τὸ περὶ θρησκευματος ζήτημα ἔγραφεν· « εἶνε ἀληθές ὅτι πολλοὶ νομίζουσι τὴν θρησκείαν βλαβερὰν καὶ ζητοῦσι τὴν κατάργησιν αὐτῆς· εἰς μεγάλην ὁμῶς εὐρίσκονται πλάνην. Πρῶτον, στρατὸς ἄνευ θρησκείας, ναύτης ἄνευ θρησκευματος, ἀσθενέστατα εἶνε τοῦ ἔθνους προπύργια. Δεύτερον, γυνὴ ἄνευ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἀηδέστατον καὶ βρωμερόν εἶνε συνήθως ζῶον. Τρίτον, κατάργησις τοῦ θρησκευματος σημαίνει ὄχι μόνον κατάργησιν πάσης ἐν τῷ βίῳ παρηγορίας διὰ τὸ πολὺ τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ἔκλυσιν παντὸς ἠθικοῦ συνδέσμου διὰ τὸν κατώτερον λαόν. » ²⁾ Οὕτω ἀνθρώπινον ὄν στερούμενον θρησκευτικοῦ συναισθήματος εἶνε ἀπεχθές κτῆνος. Ὅποια βαρύντιμος ὁμολογία! Ὅποια ἀριστοτέχνου σκιαγραφία, χαραχθεῖσα διὰ τοῦ καλάμου τοῦ δοξάζοντος ὅτι δύναμις καὶ νοήσεως καὶ

¹⁾ Albesby — Comment les peuples devienment libres — βλ. σελ. 41.

²⁾ Ἡμερολόγιον Ἀσωπίου τοῦ ἔτους 1883 σελ. 416.

κρίσεως καὶ βουλήσεως ἐγκαινται εἰς σωματικὰς τοῦ ἐγκεφάλου ἐνεργείας ἐντετοπισμένας εἰς κεντρικὰς χώρας ἐν αἷς ἐπεξεργάζονται!

Καὶ ταῦτα μὲν αἰ ὑλισταὶ περὶ τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων, τίνα δὲ περὶ τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν καὶ αὐτοὶ οἱ τὰ δόγματα τοῦ θετικοῦ θρησκευματος μυχτηρίζοντες;

Πρὸ δύο ἐτῶν οἱ ἐλευθεροφρονούντες ἐώρταζον τὴν ὀγδοηκονταετηρίδα τοῦ μεγαλοφυοῦς τοῦ αἰῶνος ποιητοῦ τοῦ ὀλοκλήρον δημιουργήσαντος ποίημα κατὰ τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Βίκτωρ Οὐγὼ πολεμεῖ τὰ δογματα, κατεδαφίζει τοὺς ναοὺς, ἐξορίζει τὴν θεότητα ἐκ τοῦ Πανθέου καὶ τοῦ Παρθενῶνος, καταργεῖ τὰς ἱεροτελεστίας, μυχτηρίζει τὴν λατρείαν καὶ, ὡς καταιγὶς ἀναρπάζουσα πᾶν τὸ προστυχόν, ἡ φαντασία του ἐξεχειρομένη καὶ λάβρος κατὰ τῶν παραδόσεων τῶν λαῶν ἐπιπίπτουσα διανοίγει τὴν ἄβατον ἄβυσσον, τὴν φρικώδη τῆς ἀρνήσεως ἄβυσσον, ἐξ ἧς τὸ φρικαλέον τῆς ὑλοδοξίας φάσμα ἐγειρόμενον ἀπαγγέλλει τὸν ἀπαίσιον λόγον· «Μηδὲν»·

«Μηδὲν πρὸ τῆς ζωῆς, μηδὲν μετὰ θάνατον.

«Τὸ ἀγαθὸν οὐδένα ἔχει λόγον ἀπέναντι τοῦ κακοῦ, ὡς ὁ τροπικὸς ἀπέναντι τοῦ πόλου. Πάντα διὰ τὸν ἄνθρωπον ἀνάγονται εἰς τὸ κτηνώδες ἐνστικτον.

«Ὁ Δὲ Σάδης θριαμβεύων μυχτηριζέτω τὸν Βικέντιον Πάολα.

«Πᾶν ὕλης ἄτομον νεκρὸν, κωφόν, ἀσυνείδητον, νῦν μὲν τυραννοῦν νῦν δὲ τυραννούμενον.

«Τὰ πάντα εἰς τὰς ὀρέξεις καὶ εἰς τὰς γαστέρας.

«Ἀρετὴ· κενὴ λέξις. Κακούργημα, δὲν ὑπάρχει. Ἔσο τίγρις, ἐὰν δύνασαι. Ἔσο τίγρις, ἐὰν τοῦτο σὲ θέλγει. Ζῆθι, ἀδιάφορον πῶς. Κατάλυσον τὸν βίον, ἀδιάφορον πῶς. Ἰδοὺ τὸ δόγμα.

«Καλιγόλας ὁ σοφός, Ἀριστείδης ὁ παράφρων.

« Χριστός και Ἰούδας ἀποχωρίζονται, ἀλλ' ἐν τῷ αἰωνίῳ σκότει συγχωνεύονται. Τὸ ἄτομον θγνοεῖ τίς ὁ Χριστός, τίς δὲ ὁ Ἰούδας. Ἡ κακοδραγία ἰσότης τοῦ Ἀστέρος και τοῦ βορβόρου.

« Ἀτίλας, ἄτομον ἀπαίσιον, ἀλλ' ἀθῶον, ἀνεύθυνον ὡς τὸ ἄτομον τοῦ πυρός, ὡς ἡ κόκκος τῆς ἄμμου.

« Μάσχος ὁ Αὐρήλιος. Ἴνα τί; Τιβέριος. Διὰ τί ὄχι; Νέρων και Γραϊάκος δὲν εἶνε ἡ μορφαί ἐπιπλέουσαι και κυμαινόμεναι.

« Ὁ καλούμενος δεσπότης ἢ τύραννος ἢ δῆμιος κατατρῶγει τὰς σάρκας, ὡς σεῖς τρώγετε τὸν ἄρτον.

« Τί καλεῖτε ψευδὲς, τί δὲ ἀληθὲς; τί τὸ δίκαιον, τί δὲ τὸ καθῆκον; ἀπόστολος, δῆμιος, ἥρωας, προδότης, πάντα μάταια και κενά.

« Μὴ ἔστω πλέον τί ἀγαθὸν οὔτε μέγα οὔτε ὄσιον οὔτε ἰδεῶδες οὔτε θεῖον. Ἔστωσαν πάντα τυχαῖα, σκιαί και ἐρείπια.

« Τὸ Σύμπαν, μαινόμενον ἐν τῷ σκότει, μὴ γνώτω οὐδὲν ἐκ τῶν φερόντων τ' ὄνομα· ἀγάπη, λόγος, δικαιοσύνη.

« Οὐσία τῶν ὄντων ἔστω τὸ ἔρπον και ἀσυνειδήτως ἀνελισσόμενον, διαλάμπον ἀνευ φωτός, κινούμενον ἀνευ αἰτίου, ὄγκος παγετώδης μὴ ἔχων οὐδὲ τὴν ὄψιν δεσμωτηρίου, εἶδος ἀδιαλείπτου, ἀλόγου θανάτου, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐπανερχόμενον και ἀπὸ τοῦ τάφου ἐγειρόμενον.

« Θεὸς δὲν ὑπάρχει. Ἀρνῆθητι και ἀναπαύου. Μηδεμίαν ἔχεις εὐθύνην. Οὐδεὶς σὲ περιμένει.

« Ψυχὴ δὲν ὑπάρχει. Ἀνθρωπε! Οὐδὲν τοῦ σώματος ἐπιζῆ. Σὰρξ ὠρισμένη διὰ τὸν τάφον, ἀρκείτω σοι ὁ σκόληξ. »

Ἐρὸ τοιούτων φρικωδῶν ἐρειπίων και καταστροφῶν, εἰς ἃς τὸ ἀποτρόπαιον τοῦ Ὑλισμοῦ φάσμα ἤγαγε τὴν διάνοιαν τοῦ ποιητοῦ, τὸ πνεῦμα τοῦ Οὐγῶ καταπλήσεται, συνταράσσεται, ἐντρομον δὲ γενόμενον και διὰ τροπῆς, ἥς μάτην θὰ ἐπειρώμεθα

νά ἐκζητήσωμεν τὸν λόγον εἰς μηχανικὰς τοῦ κρανίου κινήσεις, ἀπελευθεροῦται τοῦ φάσματος, καὶ τῶν δεσμῶν τῆς ὕλης, ὑπὸ θείας δὲ αἰωρούμενον πτήσεως ὑπερυψοῦται καὶ ἐν μέσῳ ὑπερκοσμίων ἐνοράσεων ἐναβρυνόμενον, ἀνασκάπτει διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν τὰ θεμέλια τοῦ οἰκοδομήματος τῆς ἀπεχθοῦς δοξασίας, ὑπὸ ἀπλέτου δὲ διαυγαζόμενον λάμπειως, ἐπαναπαύεται εἰς τὴν συναίσθησιν καὶ ὁμολογίαν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἰψίστου.

« Ἰπάρχει. Ἄλλ' οὐδεμία ἀνθρώπου ἢ ἀγγέλου γλῶσσα, οὐδεμία τάλαιπωρία, οὐδεμία ἀγάπη οὐδὲν τρυφερόν, ταπεινὸν ἢ ἀγέρωχον χεῖλος δύναται ν' ἀρθρώσῃ εὐκρινῶς τ' ὄνομά του.

« Ἰπάρχει! ὑπάρχει! ὑπάρχει!

« Οἱ οὐρανοὶ, αἱ ἡμέραι, αἱ νύκτες, αἱ λαμπηδόνες παντὸς μεγαλείου εἶνε ἀριθμοὶ. Ἐκεῖνος εἶνε τὸ Ἄπειρον.

« Ἀνθρώπε. Ἄρκείτω σοι νὰ πιστεύῃς εἰς Αὐτόν. Ἄρκείτω σοι νὰ ἐλπίζῃς εἰς Αὐτόν. Ἄρκείτω σοι νὰ λέγῃς, Ἰπάρχει!

« Ἰπάρχει! Διότι οἱ Καίσαρες τρέμουσιν ἐνώπιον τῆς Πάτμου.

« Ἰπάρχει! Διότι ἐγὼ θεωρῶ Αὐτόν εἰς τὸ Ἰδεῶδες, εἰς τὸ Ἀπόλυτον, εἰς τὸ Δίκαιον, εἰς τὸ Καθῆκον, εἰς τὴν Ἐπιστήμην.

« Ἰπάρχει! Διότι ὁ νοῦς μου πρὸς Αὐτόν ἀνυψούμενος καθίσταται γίγας.

« Ἰπάρχει! Ἰπάρχει! Ψυχὴ μου, ἴδε, ἴδε Αὐτόν.

« Ἄξων Αὐτοῦ εἶνε ἡ Δικαιοσύνη, κύκλος ἡ Συνειδήσις, ἰσημερία ἡ Ἰσότης, ἄπειρος Αὐτοῦ ἡὼς ἡ Ἐλευθερία. Αἱ λαμπηδόνες τῶν ἀκτίνων Του διαρωτίζουσι τὰ αἰσθήματά σου.

« Ἰπάρχει! Ἰπάρχει ἄνευ ἐκλείψεως, ἄνευ νυκτός, ἄνευ ἀναπαύσεως. Ἄναρχός τε καὶ Αἰώνιος. »

ΜΕΛΕΤΗ Γ'.

ΑΙ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΙΔΕΑ.

Εισαγωγικαὶ σκέψεις.

Προτίθεμαι ἤδη ν' ἀναλύσω καὶ ἀνασχεύασω τὰς θεωρίας τῶν ὑλοδοξούντων διὰ τῶν ἀρχῶν τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν, ἃς ἐκάστοτε ἐπικαλοῦνται κατὰ πάσης μεταφυσικῆς ἀληθείας καὶ θρησκευτικῆς πεποιθήσεως.

Αἱ πειραματικαὶ ἐπιστῆμαι εἶνε ἄρα γε ἀρμόδιαι νὰ ἐπιλύσωσι τὰ περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων προβλήματα:

Αἱ ὑπὸ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀποδεδεγμένα ἀλήθεια, ἀντίκεινται ἄρα γε εἰς τὰς βάσεις τῶν θρησκευτικῶν τῆς ἀνθρωπότητος πεποιθήσεων, ἧ ἀπ' ἐναντίας ἐνισχύουσι καὶ καθιστῶσιν ἀκαταμάχητον τὴν ἁρθότητα καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν:

Τίς εἶνε ἡ ὑπόστασις τῆς περὶ αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς δοξασία, τίς δὲ ἡ θέσις τοῦ Δαρβινισμοῦ ἐνώπιον τῆς ἐπιστήμης;

Ἄλλ' ἐνταῦθα φαίνεται μοι ὅτι ἀκούω τὰς συνήθεις τῶν ὑλοδοξούντων ἐπιτιμήσεις· εἶσαι σὺ ὁ γράφων ἀρμόδιος, ἔχεις

δὲ τὴν ἀπαιτουμένην ἐπιστημονικὴν ἰκανότητα, ὅπως ἐπιληφθῆς συζητήσεως ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν φυσιολογικῶν ἐπιστημῶν; Οἱ δὲ ἀναγνώσταί, πρὸς τοὺς ἀποστίνεσαι, ἐὰν δὲν ἐνέκυψαν εἰς μελέτας ἐπὶ τῶν ἀκριβολόγων ἐπιστημῶν, δύνανται ἄρα γε καλῶς νὰ κρίνωσι καὶ στερόρας νὰ μορφώσωσι πεποιθήσεις ἐπὶ ζητημάτων μὴ διακειμένων ἐν παραλλήλῳ θέσει πρὸς τὴν νοητικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν;

Μὴ πετοθῆς, ἀναγνώστα, διὰ τῶν ἐρωτημάτων τούτων· ἐκ τῆς προεισαγωγικῆς ταύτης μελέτης θὰ πεισθῆς εὐχερῶς ὅτι σὺ μὲν, διὰ τῶν ὑπαγορεύσεων καὶ τῆς λογικῆς τοῦ κοινοῦ νοοῦ τὴν κατάλληλον ἐφαρμοζῶν μέθοδον, δύνασαι νὰ διανύσης ἀσφαλῶς τὴν ὁδὸν εἰς ἣν πρόκειται νὰ εἰσέλθωμεν, ἐγὼ δὲ οὐδὲν πράττω τὸ παράτολμον λαμβάνων παρὰ σοὶ τὴν θέσιν ἀπλοῦ ὁδηγοῦ, τὰ δὲ ὑψίστα συμφέροντα καὶ ἱερώτατα ἀμφοτέρων καθήκοντα μᾶς προσκαλοῦσιν εἰς τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὁδοιπορίαν. Ἡ ὁδὸς, εἰς ἣν προτίθεμαι νὰ σὲ ὀδηγήσω, εἶνε εὐρεῖα καὶ ὁμαλὴ, ἄπλετον δὲ φῶς περιφανῶν λαμπτήρων διασφωτίζει καὶ διασκεδάζει τὸ ἐπ' αὐτῆς διαχεόμενον ὑπὸ τῶν ὕλιστικῶν θεωριῶν σκότος. Ὅπως δὲ μετὰ θάρρους εἰσέλθης εἰς τὴν πεφωτισμένην ταύτην ὁδὸν θὰ σκιαγραφήσω αὐτὴν ὧδε καὶ πρὸ τῆς εἰς αὐτὴν εἰσόδου.

Ἀντικείμενον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶνε ἡ ἀνάλυσις τῶν σωμάτων, τὰ παντοῖα γεγονότα καὶ φαινόμενα τοῦ ἀπτοῦ καὶ ὄρατοῦ κόσμου, ὁ ὀρισμὸς καὶ ἡ ἀνακάλυψις τῶν ἀμεταβλήτων τῆς φύσεως νόμων ὑφ' ὧν διέπονται. Ἐκτὸς ὅμως τῶν γεγονότων καὶ φαινομένων τούτων ὑπάρχουσι καὶ ἕτερα, ὧν ἡ μελέτη δὲν ὑπάγεται οὐδὲ νὰ ὑπαχθῆ δύναται εἰς τὴν σφαῖραν τῶν φυσικῶν, τῶν πειραματικῶν καὶ ἀκριβῶν ἐπιστημῶν, ὡς διεπομένων ὑπὸ ἄλλων νόμων ἢ ἐξαρτομένων ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως. Τοιαῦτα εἶνε τὰ θρησκευτικὰ, τὰ

νοητικά, τὰ ἠθικά καὶ κοινωνικά γεγονότα τ' ἀποτελοῦντα τὸ ἀντικείμενον τῶν θεολογικῶν, τῶν φιλοσοφικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν.

Ἐν τριτεύτῃ ἐπιστημονικῇ θέσει καὶ καθορισμῷ μᾶς προτείνεται ἡ τῶν ὑλοδοξούντων διδασκαλία ἐν ὀνόματι τῆς θετικῆς ἐπιστήμης. Θεὸς δὲν ὑπάρχει· οὐδεμία ὑπάρχει δύναμις καὶ αὐδὲν ὄν μὴ συνταυτιζόμενον μετὰ τῆς ὕλης, καὶ οὐδεμία ἐνοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πνευματικὴ ἀρχή· πάντα τὰ νοητικά καὶ ἠθικά φαινόμενα ἤρτηνται ἀπὸ μηχανικῶν τῶν ἀτόμων κινήσεων, διέπονται δὲ ὑπὸ τῶν φυσικῶν τῶν σωμάτων νόμων.

Ἐπὶ τῶν βεβαιώσεων τούτων ἐρειδόμενοι οἱ ὑλοδοξοῦντες προβαίνουνσι καὶ εἰς τὰ ἐξ αὐτῶν πηγάζοντα συμπεράσματα· θρησκεία καὶ μεταφυσικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ ἐπιστήμαι δέον νὰ καταργηθῶσι καὶ νὰ ἐκλείψωσιν ὡς μὴ ἔχουσαι πραγματικόν τι ἀντικείμενον πίστεως καὶ μελέτης. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι πᾶν τὸ ἐπιστητὸν πρέπει νὰ συγκεντρωθῇ καὶ περιορισθῇ εἰς τὰς πειραματικὰς καὶ φυσικὰς ἐπιστήμας τὰς ἐχούσας ὡς ἀντικείμενον τὸ μόνον ὑπάρχον, τὸ σῶμα καὶ τὴν ὕλην, ἀρμόδιοι δὲ πρὸς ἐπίλυσιν παντὸς ζητήματος περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ οὐσίας τῶν ὄντων εἶνε οἱ φυσιοδίφαι οἱ τοὺς νόμους τῆς φύσεως ἀνερευνῶντες καὶ ἀνακαλύπτοντες.

Ἐννοοῦμεν τὸν συλλογισμὸν καὶ τὰ συμπεράσματα, ἀλλὰ τίς ὁ κρίνων περὶ τῆς βάσεως ἐφ' ᾧ ἐρείδονται, τίς δὲ ὁ μέλλων νὰ πείσῃ ἡμᾶς ὅτι εἰς τὰς βεβαιώσεις τῶν ὑλιστῶν, ἐξ ὧν ἀπορρέουσι τὰ συμπεράσματά των, ἔγκειται ἡ ἀλήθεια; Πρὶν ἢ καὶ θρησκεία καὶ μεταφυσικαὶ ἐπιστήμαι καταλυθῶσι καὶ καταδικασθῶσιν εἰς ἀειφυγίαν, θὰ ἦτο βεβαίως λογικὸν ν' ἀκουσθῶσι καὶ οἱ λόγοι καὶ αἱ σκέψεις αὐτῶν ἐπὶ τῆς δοξασίας, καθ' ἣν πλὴν τῆς ὕλης οὔτε ὄν ἕτερον οὔτε ἕτερα ἀνεξαρτήτως αὐτῆς ὑπάρχει δύναμις. Ἄλλ' ὅπως μὴ περιπέσωμεν εἰς μακρὰς

συζητήσεις, ὅπως μὴ ἀπομακρυνθῶμεν ἀπὸ τῆς προταθείσης μεθόδου, ἃς παραγκωνίσωμεν πρὸς καιρὸν καὶ θρησκευτὴν καὶ μεταφυσικὴν καὶ φιλοσοφίαν, καὶ ἃς ἐμπιστευθῶμεν καὶ νοῦν καὶ καρδίαν καὶ ἰδέας καὶ πεποιθήσεις εἰς τὸ ἀπόλυτον κύρος τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν, ἃς ἐξαρτήσωμεν δὲ τὴν ὀριστικὴν πάντων τῶν προβλημάτων ἐπίλυσιν ἀπὸ τῶν ὑποδεικνυμένων ἡμῖν φυσιοδιφῶν, τῶν διὰ τῆς πείρας καὶ τῶν γεγονότων ἀνακαλυπτόντων τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων.

Λυαγνώστα! Ἐὰν ἔχῃς ἀνάγκην ἰατρικῆς συμβουλῆς διὰ σὲ ἢ ἓνα τῶν οικείων σου, ἐκζητεῖς βεβαίως ταύτην παρὰ τῶν ἰατρῶν, ἐκλέγων μεταξὺ τούτων τοὺς μᾶλλον πεπειραμένους· ἐὰν ἔχῃς ἀνάγκην συμβουλῆς ἐπὶ νομικοῦ τινος ζητήματος, ἐκζητεῖς ταύτην παρὰ τῶν νομοδιδασκάλων· ἐὰν δὲ δικαστῆς ὢν πρόκειται νὰ δικάσῃς ἐπὶ ποινικῆς τινος δίκης περὶ δηλητηριάσεως, προσκαλεῖς τοὺς χημικοὺς ὅπως προβῶσιν εἰς τὰς ἀπαιτούμενας ἀναλύσεις πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς δηλητηριώδους οὐσίας. Καί τοι δὲ μὴ ὢν οὔτε ἰατρός οὔτε δικηγόρος οὔτε χημικός, μορφώνεις πεποιθήσεις καὶ λύεις τὰ ζητήματα ἐπὶ τῶν βεβαιώσεων καὶ τῆς κρίσεως τῶν περὶ ταῦτα πεπειραμένων. Τὴν πρακτικὴν ταύτην πορείαν πρόκειται ν' ἀκολουθήσωμεν καὶ κατὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν ὑψίστων κοσμολογικῶν καὶ ἀνθρωπολογικῶν προβλημάτων. Οἱ ὄλισται μᾶς βεβαιούσιν ὅτι κάτοχοι τῶν ἀπαιτούμενων γνώσεων πρὸς λύσιν τῶν προβλημάτων τούτων εἰσὶν οἱ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν διδάσκαλοι, οἱ φυσιοδίφαι, οἱ ἀστρονόμοι, οἱ φυσιολόγοι, οἱ μαθηματικοί. Ἐπικαλεσθῶμεν ἄρα τὰς γνώμας, τὰς διδασκαλίας καὶ τὰ πειράματα τούτων, συμμορφώσωμεν δὲ τὰς ἐπιστημονικὰς δοξασίας μας, ὅσαι συνέχονται πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἡμῶν πεποιθήσεις, πρὸς τὰς ὁδηγίας, πρὸς τὰς διδασκαλίας καὶ πρὸς τὰς πεποιθήσεις τῶν ἐγκρίτων φυσιοδιφῶν καὶ

φυσιολόγων τῶν ὑπὲρ πάντων, καὶ ὑπὸ τῶν ὕλιστῶν αὐτῶν, θεωρουμένων ὡς περιφανῶν τῆς ἐπιστήμης διερμηνέων. Πρὸς τοῦτο πάντες ἐσμὲν καὶ ἱκανοὶ καὶ ἀρμόδιοι, πάντες δυνάμεθα ν' ἀκούσωμεν καὶ νοήσωμεν τὰ τελευταῖα συμπεράσματα, εἰς ἃ οἱ ἐπιφανεῖς τῆς φύσεως ἰχνηλαταὶ ἀπέληξαν διὰ τῶν ἐκζητήσεων καὶ πειραματικῶν αὐτῶν ἐρευνῶν. Καὶ δὲν ἔχομεν ἀπλῶς τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν ἀρμοδιότητα, ὅπως διὰ τοιαύτης μεθόδου προβῶμεν εἰς τὴν ἀνίχνευσιν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἐπιβάλλεται ἡμῖν καὶ ὕψιστον καθήκον ἀπέναντι ἡμῶν, ἀπέναντι τῶν τέκνων μας, ἀπέναντι τῆς ἀνθρωπότητος.

Καὶ τῷ ὄντι· αἱ προτεινόμεναι ἡμῖν ὕλιστικαὶ θεωρίαι, ὡς ἐξαγόμενον τῶν ἐπὶ τῆς ὕλης καὶ τῶν σωμάτων μελετῶν, ὀρώσιν ἀμέσως ἅπαντα τὸν νοητικόν, τὸν ἠθικόν, τὸν θρησκευτικόν ἡμῶν βίον. Ἐάν οἱ ταύτας πρεσβεύοντες ἐνεφοροῦντο ὑπὸ ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ εἰς οὐδὲν ἄλλο ἐσχόπουν ἢ εἰς τὴν ἀνίχνευσιν τῆς ἀληθείας, ἐάν δὲν ἤγοντο ὑπὸ πνεύματος ἐπιδείξεως καὶ φανατισμοῦ ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἀρχῶν, ἐάν εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς συζητήσεις δὲν ἀνεμίγνυον πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ ζητήματα, ὄφειλον ἐν τῷ συμφέροντι τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀνθρωπότητος νὰ περιορίσωσι πᾶσαν συζήτησιν ἐντὸς τῆς σφαίρας τῆς ἐπιστήμης, μέχρις οὗ αὕτη ὀριστικῶς ἀποφανθῇ ἐπὶ τῶν προτεινομένων ὑπ' αὐτῶν θεωριῶν. Καὶ τὴν πορείαν ταύτην οἱ κράτιστοι τῶν φυσιοδίφων ὑποδείξαντες κατέστησαν προσεκτικούς τοὺς διδασκάλους τοῦ Ἰλισμοῦ περὶ τῶν κινδύνων οὓς διατρέχει ἡ ἐπιστήμη αὐτῇ, ὡς ἐκ τῆς πρὸς τοὺς λαοὺς καὶ πρὸς τὰ ἀνεπιστήμονα πλήθη διαδόσεως θεωριῶν μὴ ἔχουσῶν ἔτι οὐδὲν ἐπιστημονικὸν κύρος. Πρὸς βεβαίωσιν τῶν λόγων μου ἀρκεῖται ν' ἀναφέρω τὰς συμβουλὰς ἑνὸς ἐξ αὐτῶν.

Πρὸ τριῶν περιπτῶν ἐτῶν ὁ Ἰκελ διδάσκων ἐν μιᾷ τῶν συνδιαλέξεων του τὰς περὶ ἐξελίξεως καὶ γενέσεως τῆς ζωῆς

ύλιστικὰς ἀρχὰς ὑπεστήριξεν ὅτι αὐταὶ δὲν ἔχουσιν ἀπλῶς θεωρητικὴν σπουδαιότητα, ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβωσι καὶ πρακτικὴν ἐφαρμογὴν ἐπὶ παντός τοῦ ἐπιστητοῦ, ἐπὶ τῆς νομοθεσίας, ἐπὶ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ἐπὶ τῆς θεολογίας καὶ ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, εἰς δὲ τὰ διδάγματα περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου πρέπει ν' ἀντικατασταθῇ ἡ θεωρία περὶ καταγωγῆς αὐτοῦ ἀπὸ ἐτέρου ζωικοῦ ὄντος.

Κατὰ τὸ συγχροτηθὲν ἐν Μονάχῳ συνέδριον τῶν φυσιοδιφῶν κατὰ τὸ ἔτος 1877 ὁ καθηγητὴς Βίρχοφ ἔλαβεν ὡς θέμα τοῦ λόγου του τὴν ὑπὸ τοῦ "Ἐκελ γενομένην πρότασιν. Πασίγνωστον εἶνε τὸ περιφανὲς τῆς ὑπὸ τοῦ Βίρχοφ κατεχομένης θέσεως μεταξὺ τῶν ζώντων φυσιολόγων, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἴσως ὁμοίως γνωστὸν τὸ ἐλευθέριον τῶν φρονιμάτων του περὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Πρωσσικῆς Βουλῆς τῆς 26 Φεβρουαρίου 1883 τινὲς τῶν βουλευτῶν ἀντεπεξῆλθον κατὰ τῆς διδασκαλίας καθηγητοῦ τινος, ὡς ἀντικειμένης εἰς τὰ δόγματα τοῦ ἐπικρατοῦντος χριστιανικοῦ θρησκευματος, προσέκαλουν δὲ τὴν Κυβέρνησιν νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὸ ἄτοπον τοῦτο. Ὁ Βίρχοφ ἐξανέστη κατὰ τῆς προτάσεως ταύτης καὶ ἐκθύμως καὶ μετὰ λόγου δυνάμεως, καί τοι μὴ ἀσπαζόμενος τὰς ὑπὸ τοῦ προσβαλλομένου καθηγητοῦ πρεσβευομένας ιδέας, ὑπεστήριξε τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης· ἀλλ' ὁ Βίρχοφ αὐτὸς ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν τοῦ "Ἐκελ καὶ σφοδρῶς κατ' αὐτῆς ἀντεπεξῆλθεν οὐχὶ ἐν θρησκευτικῷ ἢ κοινωνικῷ τινι συμφέροντι, ἀλλ' ἐν τῷ συμφέροντι τοῦ κύρους καὶ τῆς ὑπολήψεως τῆς ἐπιστήμης. « Ὁ "Ἐκελ ἐξυπηρετεῖ ἀρά γε τὰ συμφέροντα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀληθείας προτείνων τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν καὶ τὴν εἰς τὰ ἐκπαιδευτήρια διδασκαλίαν τῶν θεωριῶν του ; » Οὕτως ἔθετο τὸ ζήτημα, οὐδεὶς δὲ τούτου ἀρμοδιώτερος πρὸς ἐπίλυσιν αὐτοῦ, καθ' ὅσον πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ

Ἐκελ ἐπεκαλεῖτο καὶ τὰ σπουδαῖα ἐξαγόμενα τῶν μελετῶν καὶ πειραμάτων τοῦ Βίρχοφ ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν κυττάρων καὶ τῶν σωματικῶν κυψελῶν.

Ἴδου δὲ ἐν περιλήψει αἱ περισπούδαστοι τοῦ κλεινοῦ φυσιοδίφου σκέψεις αἱ ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν ἀναπτυχθεῖσαι.

Ἡ τὰς θεωρίας τῶν φυσικῶν καὶ φυσιολογικῶν ἐπιστημῶν θέσιν νὰ διακρίνωμεν καὶ καθορίζωμεν εἰς δύο μεγάλας τάξεις.

Ἡ μίᾳ τούτων περιλαμβάνει τὰς διδασκαλίας τῆς πειραματικῆς ἐπιστήμης, αἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι καὶ καθ' ὧν οὐδεμίᾳ εὐλογος καὶ σπουδαία συζήτησις δύναται νὰ ἐγερθῇ, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἀνάγονται πᾶσαι αἱ θεωρίαι αἱ ὀρίζουσαι τὰ προβλήματα πρὸς ὧν τὴν ἐπίλυσιν στρέφονται αἱ ἐκζητήσεις καὶ ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι. Αἱ τελευταῖαι αὗται χρησιμεύουσιν ἐνίοτε ὅπως πληρώσωσι τὰ κενὰ τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων μετὰ μείζονος ἢ ἥσσονος πιθανότητος, ἄλλοτε δὲ δὲν εἶνε εἰμὴ ὑποθέσεις ἀπλαῖ, χρησιμεύουσαι πρὸς κανονισμόν τῆς διευθύνσεως τῶν ἐπιστημονικῶν πειραμάτων καὶ μελετῶν. Ἐὰν αἱ μελέται καὶ τὰ πειράματα ταῦτα ἐπικυροῦσι τὰς προσωρινῶς ἀποδεδεγμένας ταύτας θεωρίας καὶ ὑποθέσεις, ἀποκτῶσιν αὗται τὸ ὀριστικὸν τῆς ἐπιστήμης κύρος καὶ θεωροῦνται ὡς πειραματικαὶ ἀλήθειαι, ἀλλ' ἐὰν τὰ ἐξαγόμενα τῶν μελετῶν καὶ πειραμάτων δὲν ἀνταποκρίνονται οὔτε εἰς τὰς θεωρίας οὔτε εἰς τὰς ὑποθέσεις, αὗται παραγκωνίζονται ὀριστικῶς, ἡ δὲ ἐπιστήμη στρέφει τὰς ἐνεργείας καὶ ἐκζητήσεις αὐτῆς πρὸς ἄλλην διεύθυνσιν. Πρὸς τοὺς λαοὺς πρέπει νὰ διδάσκωνται ἀνευ περιορισμοῦ τινος πᾶσαι αἱ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης ἀποδεδεγμένα ἀλήθειαι, καὶ αὗται πρέπει ν' ἀφομοιώνται καὶ μετὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου νὰ συγχωνεύωνται. Καθῆκον τοῦ φυσιοδίφου εἶνε οὐ μόνον νὰ διδάσκη πρὸς πάντας τὰς ἀληθείας ταύτας

ἀλλὰ καὶ νὰ ἐργάζεται, ὅπως σύχῃσι καὶ πρακτικῆς ἐφαρμογῆς. Ἄλλ' ὅσάκις εὐρισκόμεθα ἀπέναντι μιᾶς ὑποθέσεως ἢ μιᾶς θεωρίας μὴ λαβούσης ἐπὶ τὸν χαρακτῆρα ἐπιστημονικῆς προτάσεως καὶ μὴ δυναμένης ἐπομένως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀληθείας, τότε καὶ τὰ συμφέροντα τῆς ἐπιστήμης καὶ τὰ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα καθήκοντα μᾶς ἐπιβάλλουσι ν' ἀπέχωμεν τῆς πρὸς τοὺς λαοὺς διὰ δόσεως καὶ διδασκαλίας, καθ' ὅσον αὐταὶ ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην ἡμέραν δύναται ν' ἀποδειχθῶσιν ὑπὸ τῆς πείρας ψευδεῖς καὶ πεπλανημένοι. »

Μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν γενικῶν τούτων ἀρχῶν ὁ περικλητῆς φυσιοδίφης μεταβαίνει εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ἐγειρομένου εἰδικοῦ ζητήματος ἐφαρμογὴν των.

« Ὁ Ἴκελ, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Βίρχοφ, ἀξιοῖ ὅτι ἡ περὶ ἐξελιξέως τῆς ζωῆς θεωρία δεόν νὰ γείνη δεκτὴ εἰς τὰ ἐκπαιδευτήρια, ν' ἀντικατασταθῇ δὲ εἰς τὰ περὶ δημιουργίας θρησκευτικὰ καὶ φιλοσοφικὰ διδάγματα τὰ μὴ ἀποδεχόμενα τὴν ἐμφάνισιν τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς ὕλης. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ δὲν δύναμαι ἀληθῶς νὰ νοήσω τίνι τρόπῳ ἐδύνατό τις νὰ φαντασθῇ καὶ προτείνῃ τὴν εἰς τὰ ἐκπαιδευτήρια διδασκαλίαν θεωρίας, ἐξ ἧς θὰ προκύψῃ πλήρης μὲν ἀναστάτῳσις ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει, θὰ σαλευθῶσι δὲ τὰ θεμέλια τοῦ ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ τῶν λαῶν βίου, χωρὶς νὰ δύναται νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ἡ προτεινομένη θεωρία εἶνε μία ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια. Ἦθελον βεβαίως συμφωνήσῃ μετὰ τοῦ Ἴκελ, ἀλλὰ τότε καὶ τότε μόνον ὅταν ἡ παρ' αὐτοῦ προτεινομένη ὑπόθεσις ἐλάμβανε τὸν χαρακτῆρα ἐπιστημονικῆς προτάσεως καὶ ἀληθείας. Θὰ ἦμην ἄλλως ἀδιάφορος κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην περὶ τε τῶν διαταράξεων καὶ τῶν κοινωνικῶν ἀναστατώσεων, θὰ ἐδίδασκον δὲ καὶ θὰ ἐκήρυσσον πρὸς τοὺς λαοὺς ὅτι εἰς τὰς περὶ δημιουργίας πεποιθήσεις των δεόν ν' ἀντικατασταθῶσιν αἱ ἀλήθειαι περὶ αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς

καὶ αἱ περὶ ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς δι' ἀνελιξέως τῆς ζωῆς ἐτέρου ζωικοῦ ὄντος· πρὸς τοῦτο ὁμοίως δεόν νὰ ἤμαι εἰς θέσιν νὰ εἶπω· ἰδοὺ μίᾳ ἐπιστημονικῇ ἀλήθειᾳ. Ἀλλὰ μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης, μέχρις οὗ ἡ περὶ αὐτομάτου ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς θεωρία διάκειται ἐν ἡ σήμερον θέσει, ἐν τῇ θέσει μιᾶς ὑποθέσεως, μιᾶς ἀπλῆς ὑψηγορίας, οὐ μόνον δὲν πρέπει νὰ διδάσκηται εἰς τὰ ἐκπαιδευτήρια καὶ ν' ἀντικαθίσταται εἰς τὴν περὶ δημιουργίας διδασκαλίαν, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ διδάσκηται οὐδὲ ὡς ἀπλή θεωρίας πρότασις τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν. Ὑμεῖς γνωρίζετε ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τὰ ἀνθρωπολογικὰ ζητήματα ἀποτελοῦσι τὸ πρότιστον τῶν ἐνασχολήσεών μου ἀντικείμενον· ἀλλ' ἐν ὀνόματι καὶ ἐν τῷ συμφέροντι τῆς ἐπιστήμης ἐξορκίζω ὑμᾶς νὰ μὴ ἐκλαμβάνητε τὰ προβλήματα ὡς ἐπιστημονικὰς προτάσεις. Ἡ λύσις τοῦ περὶ καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου ζητήματος διὰ τῆς ζωικῆς ἐξελιξέως εἶνε ἀληθῶς εἰς τῶν πόθων τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' ἡ γενομένη ἀπόπειρα τῆς μεταβολῆς τοῦ προβλήματος εἰς βεβαίωσιν, ἧτις ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην ἡμέραν δύναται ν' ἀποδειχθῇ πεπλανημένη καὶ ἀνυπόστατος, εἶνε μεστὴ κινδύνων διὰ τὸ κύρος αὐτὸ τῆς ἐπιστήμης. Ὅταν πρὸ δέκα ἐτῶν μᾶς παρουσιάζετο μικρόν τι κρανίον εὐρεθὲν ἐν ὀπῆτινι ἢ σπηλαίῳ, διεβλέπομεν εἰς αὐτὸ τὰ τεκμήρια ὄντων πιθηκοειδῶν καὶ ἀγρίων· ἀλλ' ἤδη καὶ τὰ τεκμήρια καὶ αἱ σκέψεις μας ἐμηδενίσθησαν, καὶ ὅσον μεταγενέστεραι ἐρευνᾶι ἀπέδειξαν ὅτι τὰ κρανία ἐκεῖνα ἀνήκον εἰς ἄτομα κοινωνίας ἀνεπτυγμένης· πολλοὶ δὲ τῶν σήμερον ζώντων θὰ ἦσαν εὐτυχεῖς, ἐὰν τὰ κρανία τῶν ἦσαν τοῦ μεγέθους τῶν ἀνευρεθέντων καὶ ὑφ' ἡμῶν τὸ κατ' ἀρχὰς θεωρηθέντων ὡς πιθηκοειδῶν καὶ ἀγρίας καταστάσεως κρανίων. Ἐὰ ὅσημέραι ἀνακαλυπτόμενα καὶ ἐπιστημονικῶς βεβαιούμενα γεγονότα μᾶς πείθουσιν ὅτι μεταξὺ πιθήκου καὶ ἀνθρώπου ὑπάρχει

ἀνέκαθεν εὐκρινῶς διαγεγραμμένον μέγα χάσμα, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἡ ὑπόθεσις περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ἐτέρου ζωικοῦ ὄντος ἐνισχύεται ὑπὸ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκζητήσεων. Ὅφειλω δὲ διαφρήδην νὰ δηλώσω ὑμῖν ὅτι πᾶσαι αἱ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πραγματικαὶ καὶ πειραματικαὶ ἐρευνᾶι μᾶς ἀπομακρύνουσιν ἀπὸ τῆς προτεινομένης λύσεως.»

Μετὰ ταῦτα ὁ Βίρχοφ προέβη εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως προβλήματος, πρὸς ὃ συνδέονται αἱ περὶ κυττάρων ὑπὸ τῶν ὑλιστῶν ἐπικαλούμεναι θεωρίαι του.

Ἐγὼ ἐβεβαίωσα, ἔλεγε, καὶ σήμερον ἐτι δοξάζω ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς ἐνυπάρχουσιν ἐν ἐκάστῳ ζωικῷ κυττάρῳ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δοξασίας μου ταύτης τίμη ποτὲ τρόπῳ ἦτο δυνατόν νὰ ἐξαγάγῃσιν οἷα ἐξήγαγον συμπεράσματα περὶ τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως; Ἐὖ λέγειν ὅτι πᾶσα σωματικὴ κυψέλη σύγκειται ἐξ ἀζώτου, ὀξυγόνου καὶ ἀνθρακος, εἶνε λίαν εὐκόλον, ἀλλὰ πῶς ἐκ τοῦ ὀξυγόνου καὶ τῶν συνεταίρων προέκυψεν ἡ ζωὴ; Ἰδοὺ τὸ μέγα πρόβλημα. Μέχρις οὗ τοιαύτη δὲν δίδεται ἐξήγησις, ἡμεῖς δὲν ἔχομεν τὸ δικαίωμα νὰ εἰπωμεν εἰς τοὺς λαοὺς ὅτι ἡ ζωὴ ἐκπηγάζει ἐκ τῆς ἐνώσεως τῶν κυττάρων, οὐδὲ ἐμβριθῆς νοῦς δύναται ν' ἀποδεχθῇ τὴν βεβαίωσιν ταύτην ὡς ἐπιστημονικὴν καὶ ἐπ' αὐτῆς νὰ ἐδραιώσῃ τὰς πεποιθήσεις του. Ἰννοῶ πληρέστατα ὅτι ἡ ἐμφάνισις τῆς ζωῆς δὲν δύναται νὰ ἔχῃ εἰμὴ μίαν τῶν δύο ἐξηγήσεων· ἡ αὐτὴ ἐκπηγάζει ἀπὸ τῆς ἐκ τῆς ὕλης αὐτομάτου γενέσεως ἢ εἶνε ἀποτέλεσμα δημιουργίας· μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὑποθέσεων μίαν πρέπει ἀναγκαίως νὰ ἐκλέξωμεν, διότι τρίτη δὲν ὑπάρχει. Ἀλλὰ βεβαιοῦντες ὅτι ἡ ζωὴ προέκυψεν αὐτόματος δὲν προχωροῦμεν οὐδὲ ἐν βῆμα πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος, ἐφ' ὅσον δὲν ἀποδεικνύομεν ὅτι ἡ αὐτόματος γένεσις εἶνε δυνατὴ ἐν τῇ φύσει. Καὶ ἡμεῖς, πρέπει